

Medlemsinformation 4 - augusti 1994

Sönd. 28 augusti kl 10.00 och 13.30 - Lillsjön/Bålsta och Ryssgraven/Kungsängen

Arkeologidagen 1994 - "Forntida färder"

Riksantikvarieämbetets arrangemang sedan sju år tillbaka tillsammans med läns museer och hembygdsföreningar och andra.

1. Hålvägar - Dragränna - Fornborg - i trakten av Kalmarsand/Lillsjön

Strax söder om motorvägsavfarten öster om Bålsta; skyltning till parkering inne på Håbo häradsallmänning, ca 250 m från mellansveriges största hålvägar.

2. Dalkarlsbacken - Ryssgraven - nära Kungsängens station

Parkering under motortvägsviadukten vid Ryssgraven. Dalkarlsbacken är landets första statliga vägbygge. Idag finns fyra vägkonstruktioner vid sidan av varandra.

Guidade visningar kl 10.00 och 13.30 på båda platserna så att du hinner besöka bägge.

I samarbete med Håbo härads hembygdsförening, Håbo kulturnämnd, Håbo häradsallmänning.

Sönd. 4 sept. Drottninggatan i Stockholm.

"Världens längsta bokbord".

UKF säljer sina böcker vid det stora bokbordet på Drottninggatan.

Tisd. 13 september kl 19-21, Dagcentralen i Bro

Forntida färder.

Börje Sandén inleder höstens föredragsserie "Kring Mälaren" med en sammanfattning av Arkeologidagen och vikingabåten Aifurs färd till Novgorod. Berättelserna om Ingvar den vittfarnes färd till Särkland, om Olof den Heliges färd till Fornsigstuna, om de ryska vikingarnas plundring av Sigtuna 1187.

Tisd 27 september kl 19-21, Dagcentralen i Kungsängen, avgift 30:-.

Städer och urbanisering kring Mälaren.

Professor Lars Nilsson, Stads- och kommunhistoriska institutet vid Stockholms universitet berättar om stadsbildningar kring Mälaren från medeltid till idag.

Tisd 11 oktober kl 19-21, Dagcentralen i Bro, avgift 30:-

Eriksgatan i Mälalområdet

Intendenten Lars G. Holmblad, Historiska museet, talar om aktuella delar av eriksgatan

Tisd. 25 oktober kl 19-21, Dagcentralen i Kungsängen, avgift 30:-

Kungsgård och världsarv på Adelsö.

Solveig Brunstedt, 1:e antikvarie vid Riksantikvarieämbetet och ansvarig för Adelsögrävningarna berättar om vad amatörarkeologerna finner på kungsgården invid Birka.

Ev ändringar i programmen framgår av Kulturnämndens programtablåer varannan vecka i Lokaltidningen eller Aktuellt i Upplands-Bro.

Studiecirkel: De medeltida ortnamnen i Bro härad

Fem gånger varannan tisdag från 20 september, Dagcentralen i Kungsängen. Avgift ca 250:-

tisd 20 sept, 4 okt, 18 okt, 1 nov, 15 nov. Anmälan till UKF 582 413 55 / Vuxenskolan.

Kaj Janzon från Riksantikvarieämbetet - Det medeltida Sverige leder kursen. Kostnad för kursboken
Uppland: Attundaland (1:7) tillkommer för dem som inte redan köpt boken.

Grundkurs i Arkeologi - "Vår forntid"

Arkeologens bild av vår äldsta historia

Stockholms läns museum genomför under hösten en grundkurs i arkeologi med museets arkeolog Jonathan Lindström som lärare. 10 föreläsningar onsdagar 28 sept - 30 nov. Avgift 600:-. Kursen hålls i museets lokaler i Klarahuset, Torsgatan 32 kl 18 - 20. Anmälan senast 12 sept. till Länsmuseum tel 690 69 69. Lokalerna ligger i det gamla Sabbatsbergsområdet invid Torsgatan och Vasaparken.

Ett urval av övriga hembygds - och kulturprogram

Sönd. 28 aug kl 10.00, Huddinge hembygdsförening. Arkeologidagen.

Tingsvägen - Göta landsväg. Från vikingatidens tingsväg till stormaktstidens Europaväg. En kulturhistorisk vandring mellan Källbrink och Flottsbro. Samling vid busshållplatsen vid Källbrinksskolan kl 10.00 i Huddinge. Buss 704 eller 705.

Bro hembygdsförening, Prästvågen 8, Bro

Vikingarnas Ryssland. Arkeologiska skatter från Staraja Ladoga och Novgorod.

Busstur till Sigtuna museum med guidad visning. Tidpunkten ännu inte fastställd. Se Hembygdsföreningens kommande annons. Anmälan till Gunvor Hansson 582 463 10.

Torsd. 22 sept kl 19.30, Stockholms-Näs hembygdsförening, Brasafton, hembygdsgården.

"Stora daldansen" - rikshistoria på hemmaplan.

Tibble-dokumentet 1743 - ett led i tillkomsten av den svenska offentlighetsprincipen.

Börje Sandén berättar om en rikshistorisk händelse med lokalhistorisk utgångspunkt.

Sönd. 25 sept kl 18.00, Grans gård i Bålsta nära Yttergrans kyrka,

Musikalisk salong med 1700-tals musik, bl a Purcell, Mozart och Bellman.

Manskvartetten Bro d'River Boys och Svennbergs trio ger en repris av sitt program från Almarestäket i våras. Börje Sandén spelar gitarrkompositioner av Sor, Carulli, Tarrega m fl på cembalo.

Välkomstdrink och Gourmet-tallrik ingår i priset 150:- Anmälan till Grans Gård. 0171-590 00.

Begränsat deltagarantal.

Grans Gård var gästgivargård på 1700-talet och ett stycke in på 1800-talet och är nu en trivsamt festlokal med café och butik som säljer hantverksprodukter m.m.

"Nytt ljus över daldansens blodbad"

Med dessa ord anmäler prof. Alf Åberg vår senaste bok i en s.k. understreckare i SvD 94-07-17.

Boken handlar som bekant om vårt sista stora folkuppbåd år 1743, som UKF uppmärksammade i samband med 250-års minnet förra året genom några föredrag samt en exkursion på årsdagen av "Tibble-dokumentets" utfärdande. Det vill synas som om bl a en närmare analys av vad upprorsledningen i all hast skrev ihop på vår gästgivargård skulle ge en annorlunda syn på avsikten med dalkarlarnas demonstrationsmarsch till Stockholm.

Alf Åberg: "Uppbådet var inte någon sammansvärjning mot staten utan syftade till att återge bönderna deras bestämmanderätt på riksdagen. De blev besegrade men missnöjet skulle leva kvar bland dem och myndigheterna skulle tvingas att ta hänsyn till det."

Efter att ha redogjort för händelseförloppet i stora drag säger Åberg: "För mer än 60 år sedan skrev Bjarne Beckman en grundläggande avhandling om dalupproret 1743. Sedan dess har en hel del nytt material kommit fram, och man hälsar med glädje den nya sammanställning som publicerats av Börje Sandén vid Upplands-Bro Kulturhistoriska forskningsinstitut - *Vad hände egentligen? Dalupproret 1743. "Stora daldansen"*. Det är populärhistoria i gammal god mening, där författaren själv gjort undersökningar i arkiven och ställer självständiga och intressanta frågor till materialet. Mycket värdefullt är det stora aktmaterial som han publicerar och som ger läsaren möjlighet till egna studier".

Med dessa ord på vägen vågar vi nu på ett frimodigare sätt rekommendera våra medlemmar att skaffa boken. 180:- för 295 sidor med Tomasz Pydziks färgteckningar. Alla våra böcker finns att köpa bl a på biblioteken i Bro och Kungsängen. Vid UKF:s sammankomster kan du förvära även de tidigare delarna till rabatterat pris när du köper del 3. Det går också att sätta in aktuell summa på vårt postgiro/bankgiro: 27 58 94-4/5418-2258 (se prislistan nedan) men då tillkommer porto. Utan porto kan du få böckerna till rabatterat pris hos Börje Sandén, Målarvägen 19, Bro, tel 582 413 55 (telefonsvarare med prisuppgifter).

Rösaring

Vad väntar i centrum? Under denna rubrik presenterades nyligen en revolutionerande hypotes om de forntida labyrinternas historia. (DN 94-08-02).

Vi har vant oss vid att betrakta de nordiska labyrinterna som rester av en mycket gammal kulturförbindelse med den antika medelhavsvärlden. De äldsta avbildningarna av labyrinter i Grekland och Rom dateras till omkring 1200 f. Kr. Praktiskt taget alla originallabyrinter i medelhavsområdet är borta - förstörda av många senare kulturlager. I det glest befolkade Norden har de stensatta labyrinterna från bronsåldern bevarats i en del fall, såsom exempelvis vid Rösaring och på Badelundaåsen utanför Västerås. Den helt övervägande delen av de nordiska labyrinterna är dock inte forntida utan har tillkommit i andra syften under de senaste 100 åren. Den ursprungliga användningen brukar förknippas med fruktbarhetskult, en teori som vid Rösaring förstärks genom närvaron av processionsvägen från 800-talet och närheten till de förhistoriska ortnamn Härnevi och Ullevi, vilka förknippas med gudaparet Härn och Ull.

Nu vänder den österrikiske, i Sverige bosatte, labyrintforskaren Frithjof Hallman på historiens gång. En naturkatastrof i Norden på 1200-talet f.Kr. skulle ha tvingat nordborna att utvandra till medelhavsområdet, varvid de tog med sig labyrintidén. Än mer fantastiskt! Nordborna tog med sig runskriften och utvecklade det feniciska alfabetet! I medelhavsfolkens historia kallas nordborna för filistér och dorer! För egyptierna framstod de som de fruktade "sjöfolken".

Labyrinten vid Rösaring beskrivs redan på 1600-talet som en "trojeborg", det gängse namnet på svenska labyrinter (i Finland vanligen jungfrudanser). Nu menar Hallman att det också var nordbor som intog det homeriska Troja!

Konstruktionen av de forntida labyrinterna tycks emellertid bygga på en allmängiltig idé, som också återfunnits på många andra håll i världen, bl a hos Hopi-indianerna i Nordamerika. Skulle Hallmans hypotes var sann har vår gamle Rudbeck fått en senkommen supporter till sin befängda idé om Norden som folkens urhem!

Anmälarer i DN avslutar sin artikel: "Hallmans bok är ett pionjärbete som borde komma också på svenska. Labyrintvärlden blir kartlagd. Och den som vill tyda forntidssymbolen finner här en rad inspirerande uppslag. Att han dessutom med en djärv hypotes rör om bland etablerade "sanningar" ska ses som en förtjänst. Han väcker liv i källkritiken och den är ju historieforskningens själva moder".(Das Rätsel der Labyrinth. Verlag Damböck, Österrike)

Det finns *fler nyheter på labyrintfronten!*

Bro Centrum har i sommar begåvats med en labyrint. Inspirerad av Rösaring har man i gatsten lagt en labyrint framför huvudingången till den kommunala delen av det nyuppförda Bro centrum. De ekonomiskt ansvariga har emellertid inte tagit hänsyn till att Rösaring visar upp en internationellt uppmärksammas labyrint vid en även i andra avseenden unik fornminnesplats. Arkitekterna för Bro Centrum gick till verket med de bästa ambitioner och tog reda på hur riktiga

labyrinter skall se ut. Den projektansvarige såg som en viktig uppgift att reducera totalkostnaderna och ville helt ta bort den planerade labyrinten. Till slut gick man med på att en mycket förenklad labyrint kunde läggas ut och man skapade så en helt egen labyrintform som inte stämmer överens med de historiska principerna för konstruktionen.

Med stort besvär - har man påstått! - och med hjälp av såväl dator som mänsklig tankemöda kan vi nu beskåda resultatet. Utrymmet på platsen hade emellertid gott och väl räckt till för att göra en kopia av Upplands största labyrint och något besvär med konstruktionen hade man inte behövt ha om man följt de gamla mönstren för denna typ av labyrint.

Beställaren Upplands-Bro Hus har ställt i utsikt att - om det låter sig göra - lägga om stenarna så att vi får en riktig labyrint. Det skulle ge den fina Bro Centrum skapelsen en kulturell dimension som skulle få broborna att känna det historiska sambandet ända till bronsålders- och vikingatid när de går till sitt bibliotek eller till simhallen..

Marinarkeologiska undersökningen vid Almarestäket

Den marinarkeologiska undersökningen med Side-Scanner-Sonar genomfördes redan i början av juli. Med ett sid-seende ekolod fotograferades botten runt Stäketholmen, den ö på vilken ruinerna av ärkebiskopsborgen ligger. Avsökningen skedde med utrustning från Stockholms Universitets Geologiska institution, med Per Söderberg som operatör och tillsammans med UKF:s Kjell-Ove Matsson. Av rapporten framgår att det tycks ligga inom möjligheternas ram att västra sundet "påläts igen" för att tvångsvis leda sjöfarten in i det östra sundet, där den med tämligen enkla medel kunnat kontrolleras. Trästockarna i norra och södra delen av "Pålsundet" bör kontrolleras av dykare och provbitar för C-14 analys tagas.

En vecka senare gick Kjell-Ove Matsson och hans dykarkollega Lars Westergren ned för att undersöka stockarna lite närmare. Undersökningen bevakades av Västmanlands läns Tidning som skildrade expeditionen på en helsida under rubriken En djupdykning i medeltiden. (VLT 94-07-18). Det är omöjligt för en dykare att avgöra en stocks ålder bara genom att känna och se på den. Efter ett tidigare lärorient dyk i Eskilstunaån avstår Kjell-Ove från att själv sia om åldern på stockar som han finner. Han hade nämligen kunnat svära på att en stock var ca 50 år, när den efter den radioaktiva analysmetoden visade sig vara över 2000 år gammal.

UKF söker nu efter pengar för att kunna verkställa C-14 datering på några av de funna stockarna.

UKF:s engagemang i arkeologiska undersökningar vid Stäket går tillbaka till 1988, således ett av institutets första projekt. I maj detta år kunde UKF efter tillstånd av RAÄ och med utrustning från Vretmaskin AB göra en undersökning med fjärrstyrd TV-kamera av ett tillgängligt valv. En arbetsgrupp med repr från RAÄ, länsstyrelsen och UKF bildades i september för att ta ställning till vad som arkeologiskt kunde göras av den stora ruinkullen. En noggrann kartering av ruinkullen var först nödvändig. UKF kunde med hjälp av gratis utrustning och personal från Geotronic AB presentera såväl karta som s.k. terrängmodeller av kullen vid en temakonferens kring medeltida borgar som RAÄ anordnade i oktober 1988, och till vilken UKF blev inbjudet att redogöra för undersökningsresultaten. Kartan, terrängmodellerna och vår rapport till RAÄ publicerade vi i Vad hände egentligen? Första boken 1990.

Nästa steg var att få till stånd marinarkeologiska undersökningar i vattnet innan det kunde bli tal om markundersökningar. Efter kontakt med LM-DYKs marinarkeologiska sektion genomfördes ett flertal dykningar under ett par säsonger. Intresset för Stäket avstannade då gruppen fick andra dykuppgifter. Meningen var att gruppen senare skulle återuppta arbete vid Stäket. När så inte skedde har de nu aktuella undersökningarna genomförts.

Riksantikvarieämbetets intresse för Stäket torde främst vara att få klarhet i vad som finns under ärkebiskopsborgen. Uppgifterna om en borganläggning på platsen vid Olov den heliges färd omkring år 1000 är ju allmänt bekanta, liksom de ryska vikingarnas förstörelse av såväl

Stäket som Sigtuna stad år 1187. Regelrätta arkeologiska undersökningar är mycket kostsamma, för Stäkets del många 10-tusentals kronor. UKF har ett gammalt löfte av ett företag att få låna borrhustrustning och videokameror för en undersökning av själva borgruinen utan traditionell grävning, så snart RAÄ känner sig moget för att ta ansvar för en sådan.

Upplands-Brorätten

I samband Bro Centrums återinvigning hade man utlyst en tävlan om en särskild Upplands-Brorätt gärna med "historisk" anknytning. När tävlingsbidragen ställdes samman visade det sig att man fått en hel meny. Segrare blev Lars och Anna Liljebjörn, från Kungsängen och Gudrun Sandén, Bro.

Far och dotter Liljebjörns bidrag hette "Upprorsmännens trattkantarellsoppa" och de hänsyftade då på det tillfälle 1743 då dalallmogen tvingades vänta på överfarten vid Stäket under sin protestmarsch till Stockholm och "Stora daldansen". De vågade ju inte äta av den mat som myndigheterna sände dit då de misstänkte att den var förgiftad.

Gudrun Sandéns "Anna Fersens färs" anknyter till den unga husfrun på det nybyggda Granhammar i mitten på 1700-talet. "Eva De la Gardies potatisgratäng" erinrar om dottern på Almarestäket, som 1748 gjorde sina berömda potatisexperiment, som visade att det gick att göra potatismjöl, puder och brännvin av den ovanliga rotfrukten. "Ulrika Gripenstedts doptårta" påminner om de många bekymren man hade på Lejondal i mitten av 1700-talet, när prästen upprepade gånger måste ta länsman med sig för att tvångsdöpa makarnas barn. Som pietister ansåg de nämligen att det var fel att döpa nyfödda barn.

Hänt sedan sist

Aifurs färd till Novgorod

Allmänhetens uppslutning kring vikingabåten Aifurs uppehåll vid Stäket på sin färd mellan Sigtuna och Novgorod var mycket stor. I en helsides artikel i Mälarposten uppskattades antalet till över 300 personer, som i regnväder samlats på borgholmen, landsvägsbron och stränderna. Det numera ganska omtalade Vikingaprojektet som Thore Isaksson lanserar sedan ett par år presenterades av hans grupp iklädda vikingakläder lånade från museet. Christer Torgé, Järfälla, spelade mycket förnämligt ett par konsertstycken för bronsålderslur. Rune Edberg från expeditonsledningen berättade om vikingabåten och expeditionen. UKF bjöd besättningen på rysk rödbets-soppa och bröd vid det första uppehållet på resan.

Våra högtalarresurser var inte dimensionerade för den stora mängden åhörare. Därför gör vi en resumé av dagen vid vår första föreläsning i Bro Dagcentral tisdagen den 13 september. Då kan du också få höra en inspelning av konserten och hur det gick för expeditionen.

Håtunaleken

Amatörteaterföreningen genomförde med framgång åtta föreställningar av Lennarts Wiechels krönikespel Håtunaleken. Man räknar med att komma igen nästa sommar. Magnus Ladulås' söner Birger, Erik och Valdemar spelades av Bo Ekström, Leif Edman och Hans Wilhelm Lövgren. En viktig person i händelseförloppet var Torgils Knutsson, som gestaltades av Sven Örnsten. Värdefullt för fortsättningen vore om det gick att få fram någon form av ljudförstärkning. Vind och flygplansbuller tar lätt överhanden.

Den ständiga frågan om exakta platsen för den verkliga Håtunaleken berikades för några år sedan på ett intressant sätt när Göran Lind förvärvade Håtuna prästgård. Erfarenheten som jurist sade honom att han borde få ett skriftligt bevis på att kyrkan verkligen ägde marken där prästgården låg. Sent omsider lyckades man få fram ett sådant. Det visade sig vara ett gammalt

pergamentsbrev från Håtunalekens tid i början av 1300-talet. Av det framgår att kyrkan då köpte marken av kungen. Det finns således bara tre kända ägare av prästgårdsmarken.

Innan nästa framförande av krönikespelet kommer vi att få vara med om brödrastriden i ett TV-program av Herman Lindqvist. I början av maj gjordes tagningar i Håtuna kyrka och vid Håtunaholm. Filmen om Håtunaleken är en av fyra historiska filmer som Göteborgs-TV håller på att spela in med Herman Lindqvist detta år.

Vattenfestivalen

UKF deltog under två dagar i Vattenfestivalen vid länsförbundets bord på Strömparterren, då vi visade och sålde våra böcker samt pratade historia.

UKF:s böcker

På biblioteken och andra inköpsställen kan du *inte* få våra tidigare böcker till rabatterat pris. Varje del av Vad hände egentligen kostar 180:- med hård pärm. Om du fått ett dåligt inbundet exemplar av bok 3 (första leveransen) kan du gratis få byta ut det på biblioteken eller vid våra sammankomster. Böckerna sänds per post om du gör beställningen genom postgiroinbetalning enligt nedanstående.

	<i>Pris</i>	<i>Porto</i>	<i>Summa</i>
Bok 1	180:-	19:-	199:-
Bok 2	180:-	19:-	199:-
Bok 3	180:-	19:-	199:-
Bok 1+2+3	450:-	50:-	500:-
Bok 2+3	300:-	38:-	338:-
Bok 1+3	300:-	38:-	338:-
Aschaneus	220:-	50:-	270:-
Medeltida ortnamn	200:-	19:-	219:-

UKF:s pg: 27 58 94-4 Porto för 3 böcker är 50
--

Riksantikvarie på 1600-talet
Attundaland DMS 7:1, Riksantikv.ämb.
gäller bl.a. Bro, Sollentuna härader

Medlemskap i UKF

Sätt in 75:- på vårt postgiro 27 58 94 - 4 om du vill hålla dig underrättad om vad som händer på hembygdsfronten.

Börje Sandén